

בידיים טובות

מאת: אבי קדיש

כנער בכיתה ט' בשנת תשמ"א (1980-81) התחלתי ללמוד בישיבה תיכונית חרדית קטנה בעיר ניו הייבן, במדינת קונטיקט שבצפון מזרח ארה"ב. הישיבה הייתה שלוחה של הישיבה הגדולה "חפץ חיים" בקווינס, ניו יורק.¹ למדנו שם בתנאי פנימייה, וחזרנו הביתה פעם בשלושה שבועות ("שבת-חוץ"). אהבתי את כל מה שקשור לשבתות בישיבה: את הריח המהביל של הצ'ולנט, את זמירות השבת, את פסק הזמן מהלימודים שאפשר לפטפט עם חברים ולשחק במשחקי קופסה, את תפילות השבת ואת דברי התורה. אך היציאה לבית בכל שבת שלישית הייתה עבורי ניסיון קשה.

הוריי היו יהודים אמריקאים טיפוסיים לדור שלהם. זאת אומרת שהם די התגאו על היותם יהודים, אך הידע שלהם לגבי זהותם היהודית היה מזערי. בחנוכה הדלקנו נרות ובפסח היה מפגש משפחתי בליל הסדר. בנוסף לכך, הוריי שלחו אותי ל"היָּבְרוּ קָקוּל" בבית כנסת קונסרבטיבי כדי להתכונן לבר-מצווה (לימוד שהייתי מוותר עליו ועל טקס ה"בר-מצווה" בשמחה, כמו תלמידים רבים אחרים). כל שנה נכחנו כמה שעות בשעמום של תפילות הימים הנוראים בבית הכנסת, ולעיתים רחוקות הגענו לשם אף בשבת אם במשפחה של חברים הייתה חגיגת בר-מצווה. אך מעבר לאירועים המוגבלים האלה, התוכן היהודי בחיי היום יום שלנו היה אפסי (עד כדי כך שהוריי אף פעם לא שמעו על צ'ולנט!). גם

¹ שלוחה תיכונית קטנה זו של ישיבת חפץ חיים נקראה Torah Academy of New Haven או ישיבת מאור התורה. מעולם לא למדו בה יותר משישים תלמידים בסך הכול; כשסיימתי בשנת תשמ"ד (1984) למדו שם רק כ-40, והיא נסגרה לבסוף מספר שנים לאחר סיומי. אך המסורות האישיות של הצוות שם השפיעה רבות על חייהם של רבים מהתלמידים. ברצוני לנצל הזדמנות זו כדי להביע את תודתי לארבעת המחנכים שניהלו את הישיבה ולימדו בה במשך שנתיים במוסד: הרב יואל אדלמן (ראש הישיבה), הרב נתן פרומוביץ (מנהל), הרב נפתלי קלטר (משגיח רוחני) והרב חיים אייזיק פלינק (מחנך אהוב). אני מודה גם למורה שלי הרב ברוך ברגר, שפעל ישירות כדי שאוכל ללמוד בישיבה בניו הייבן. תודה נוספת לעדינה לובר, שהכינה עבורי טיוטה של המאמר הזה בתרגום לעברית.

אבי קדיש מלמד מחשבת ישראל, תולדות עם ישראל ופרשנות המקרא במכללת אורנים לחינוך בקרית טבעון, ישראל ובמסגרות חינוך למבוגרים. הוא בוגר ומוסמך של ישיבה יוניברסיטי, ולאחר מכן השלים את הדוקטורט שלו במחשבת ישראל באוניברסיטת חיפה בהנחיית פרופ' מנחם קלנר. תחומי המחקר שלו כוללים את מחשבת ישראל בימי הביניים, עיקרי האמונה, אתיקה ותפילה. אבי הוא אחד ממייסדי עמותת הביתה <https://habayta.org.il> ומכהן כיו"ר שלה.

למדינת ישראל לא הייתה נוכחות בחיינו, וכמו רוב היהודים שהכרנו לא ביקרנו בה אף פעם ולא היו לנו תוכניות לבוא. הביטוי העיקרי לזהותנו היהודית היה שלמרות שגרנו בפרברי קונטיקט, רוב החברים שלנו היו יהודים כמונו. המצב הזה החל להשתנות כשהתחלתי לגלות עניין בקיום מצוות בגיל 11, מה שהוביל אותי בגיל תיכון להגיע לאותה שלוחה של ישיבת חפץ חיים. להורים שלי מגיע צל"ש על כך שהסכימו שאלמד שם.

אך בכל זאת, כשחזרתי הביתה כל שבת שלישית, מתח שרר בביתנו. במשפחתנו לא הייתה זו שבת אלא רק סוף שבוע. הלו"ז לסוף שבוע כלל עבודות בית, עבודות גינה ובילויים. הייתה לנו חצר ענקית שתבעה תשומת לב רבה בסופי שבוע. אבי (רופא שיניים במקצועו) טיפח גינת ירק מדהימה וגם זה דרש עבודה רבה. והבילויים שלנו בשבת היו כרוכים תמיד בנסיעה ברכב למקום כלשהו. לא השתתפתי באף אחת מהפעילויות האלה כשחזרתי מהישיבה לשבת. כשכל בני הבית היו עסוקים בהם, הסתגרתי בחדרי, התפללתי וקראתי.

מצב זה הביא את אבי לחפש בית כנסת אורתודוקסי באזור שלנו. בהתחלה לא חשבנו

שקיים דבר כזה, אך הסתבר שטעינו: בעיירה הסמוכה אלינגטון היה בית כנסת אורתודוקסי קטן שנוסד בתחילת המאה העשרים. הוא הוקם על ידי קבוצת מהגרים יהודיים מרוסיה שרצו לעבוד בחקלאות, ולצורך מטרה זו רכשו במשותף קרקע באמריקה. הקהילה כבר התדלדלה, בזמן שמצאנו אותה, עד למצב שבו בית הכנסת היה פתוח רק לתפילת שחרית בשבתות ובמועדים. אפילו אז לא היה מניין בדרך כלל, מלבד פעם בחודש ב"שבת מברכים", השבת לפני ראש חודש.²

אבי התחיל להגיע לבית הכנסת הזה מדי שבוע. חברי הקהילה מצאו חן בעיניו. התרגשותם לקבל איש צעיר כחבר חדש הייתה כה רבה, שלאחר כחודש, פנו אליו והציעו לו לכהן כנשיא בית הכנסת. הוא הסכים לקבל את התפקיד. אך דבר אחד עדיין הטריד את מנוחתו: כשחזרתי הביתה אחת לשלוש שבתות, סירבתי להגיע איתו לבית הכנסת. הסיבה לכך הייתה נעוצה בעובדה שהוא נסע לבית הכנסת באוטו. המרחק היה כ-10 קילומטר דרך פרברים ושטחי חקלאות. אבי כל כך הצטער שסירבתי לנסוע אתו לבית כנסת אורתודוקסי כדי לעזור בהשלמת מניין, עד שהתחלתי לדאוג שמא יוציא אותי מהישיבה שבה למדתי. ואז לא תהיה לי שבת בכלל.

² על הקהילה ההיסטורית של "כנסת ישראל" באלינגטון, קונטיקוט, ראו בקישור [https://en.wikipedia.org/wiki/Congregation_Knesseth_Israel_\(Ellington,_Connecticut\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Congregation_Knesseth_Israel_(Ellington,_Connecticut)).

מתוך מבוכה זו פניתי לראש הישיבה התיכונית שלי. הוא התקשר לאבי והזמין אותו להגיע לישיבה כדי שנוכל לשבת ביחד ולשוחח על הבעיה. בסוף גם אמא הגיעה לישיבה ביחד עם אבא. בפגישה הציע ראש הישיבה כך: "ד"ר קדיש, לפעמים אנחנו לא יכולים לקבל את כל מה שאנחנו רוצים בחיים ועלינו להתפשר. אני מציע שתיסע לבית הכנסת עם בנך, אבל בתנאי שהוא יהיה נוסע פאסיבי לחלוטין. אתה הנהג, לא הוא. אתה תפתח את דלת האוטו עבורו וגם תסגור אותה. הוא רק ייסע איתך עד שתגיעו לבית הכנסת, ואז תהיו בתפילה ביחד."

אבי הסכים להצעת הפשרה. אחרי פגישה זו, נסעתי אתו ברכב פעמיים לבית הכנסת באלניגטון כנוסע פאסיבי. אך מהר מאוד, הוא הבין שעדיין ממש לא נוח לי שאנחנו נוסעים לבית הכנסת, ואמר שעלינו למצוא פתרון אחר. לבסוף הוא הציע שנלך ברגל.

וכך בדיוק בילינו את השבת לאורך ארבע השנים שלי בתיכון ומספר שנים לאחר מכן, בשבתות שהייתי בבית. היינו יוצאים מהבית ברגל בשעה 7:15 בבוקר לערך, ומגיעים לבית הכנסת בשעה 9:30 לתפילת שחרית. היו שתי משפחות שומרות שבת שגרו בסמוך לבית הכנסת, ואחרי שהן הבינו מה אנחנו עושים התחילו מיד להזמין אותנו לאכול סעודת יום שבת אצלם אחרי תפילת מוסף. בסוף היינו מגיעים הביתה בדרך כלל בסביבות 15:00 אחה"צ. הלכנו בשלג ובקרח בחורף ובימי אביב נעימים, בכל שבת שבה לא היה סיכוי לגשם שוטף. למדנו גם להכין עירובי תחומין לפני כניסת השבת, מכיוון שהשטח החקלאי באלניגטון חרג מהמרחק שמותר היה ללכת בשבת.

התוצאה המשמעותית ביותר בהתנהלות הזו לא הייתה קשורה לשבת עצמה, עם כל החשיבות שבכך. ההשפעה הייתה על הקשר ביני לבין אבי. גיל ב"ס התיכון הוא שלב שבו קיים לעתים קרובות מתח בין הורים וילדים. ובמצב שלי, החיים שלי בישיבה בניגוד לסגנון החיים של משפחתי היו עשויים להעצים מתח זה. אך ההליכות הקבועות לבית הכנסת עם אבי שנמשכו שנים לא מעטות שינו הכל. משמעותן של ההליכות הייתה שבילינו יחד שעות ארוכות בלי אפשרות לעשות דבר חוץ מאשר לשוחח אחד עם השני. ולאורך השנים דיברנו על הכל. עד היום אבי זוכר בערגה את ההליכות הארוכות שלנו ביחד, וגם אני חש כמוהו. לאחר סיום התיכון הגעתי לארץ כדי ללמוד ביישיבת כרם ביבנה למשך שנה. באחת משיחות הטלפון שלי להורים בחו"ל, הודיעה לי אמי על החלטתם לחפש בית בקרבת בית כנסת בעיר ווסט הרטפורד, שבה קיימת קהילה אורתודוקסית יציבה. הם חכו כמה שנים לעבור לשם בפועל עד שאחי סיים תיכון, אבל בסופו של דבר הוריי הפכו לחלק בלתי נפרד מהקהילה במקום, עוד בשנים שהייתי סטודנט ב"ישיבה יוניברסיטי" בניו יורק, ובמשך שנים רבות אחר כך.

לאורך ארבעת העשורים האחרונים סיפרו הוריי את הסיפור על ההליכות לבית הכנסת למשפחה ולחברים אינספור פעמים. ברור לי שזהו הסיפור המשפחתי האהוב ביותר על אמי (ויש לה לא מעט). לפעמים גם אני סיפרתי אותו, במיוחד לחיילי צה"ל בקורס "נתיב" במשך תשע שנים שלימדתי בו. אבל בכל פעם ששמעתי אותו מההורים או סיפרתי אותו

בעצמי, היה דבר שתמיד תהיתי לגביו: איך זה שראש הישיבה התיכונית התיר לי לנסוע באוטו עם אבא שלי לבית הכנסת? הערצתי את החכמה שבהחלטה הזו, שסיפקה לנו פתרון מידי ואפשרה לדברים טובים לקרות בהמשך. הערכתי גם את הנכונות שלו לקבל החלטה כזו, שבוודאי לא הייתה קלה. אך בכל זאת, מדובר בהיתר חילול שבת לתלמיד ישיבה (על אף שמדובר בעבירה פאסיבית ולכן באיסור קל באופן יחסי). זו הייתה החלטה די מפתיעה עבור ראש הישיבה.

בשנת תשע"ה (2015) עברו הוריי מצפון ארה"ב אל הדרום, לעיר בוקה רטון במדינת פלורידה. אחר כך התברר שבמקרה, גר שם אחד המחנכים מהישיבה התיכונית שלי. כשהגעתי לביקור משפחתי מישראל בקיץ תשע"ח (2018) יצרתי קשר עם אותו מחנך, הרב נפתלי קלטר, שכיהן בתקופת לימודי כמשגיח הרוחני של הישיבה. הרב קלטר שמח מאוד שיצרנו קשר, והזמין את כל משפחתנו למנגל. כצפוי, אמי סיפרה את הסיפור כשאכלנו ארוחת ערב, וכשהיא סיימה, חיך הרב קלטר חיוך רחב והעיר: "כשאתה פונה לרב משה פיינשטיין, אתה בידים טובות!"

באותו רגע, לאחר קרוב לארבעה עשורים, הבנתי הכל. הנהלת הישיבה התייעצה עם הרב משה פיינשטיין זצ"ל עוד לפני שראש הישיבה התקשר לאבא שלי. לפי הרב קלטר ישבו ארבעת הרבנים של הישיבה במשרד, הפעילו את הרמקול בטלפון המשרדי, וביחד שוחחו עם "רַב מוישה". אך כתלמיד מעולם לא סיפרו לי את זה. רבני הישיבה קיבלו החלטה נכונה בגלל שהם בחרו בתבונה למי לפנות ולבקש עצה.³

את הסיפור הזה לא תמצאו באוסף של סיפורי צדיקים על הרב משה פיינשטיין, ולא בשו"ת אגרות משה. אך יתכן מאד שתרומתו הגדולה ביותר של הרב משה זצ"ל לא הייתה בתשובותיו ההלכתיות שיצאו לאור בדפוס, אלא דווקא בעצות שהעניק לאנשים שפנו אליו בעל־פה. הוא הפך להיות הפוסק החשוב ביותר עבור יהודי צפון אמריקה בעידן שלאחר

³ אני אסיר תודה לרב ג'יי קלמן שהפנה אותי אל סיפור דומה בקשר לילד בן שמונה; ראו את מאמרו של הרב אהרן הירש פריד בקישור <[www.hakirah.org/Vol 9 Fried.pdf](http://www.hakirah.org/Vol%209%20Fried.pdf)>, עמ' 147-148. באותו מקרה פסק הרב אברהם פאם היתר דומה עבור קטן, בעוד במקרה שלי התיר זאת הרב משה פיינשטיין עבור גדול (בן מצווה), בתנאי שאהיה בגדר נוסע פאסיבי). מעבר להבדל חשוב זה, האופן שבו מתאר פריד את התובנה האנושית של הרב פאם נראה רלוונטי גם למקרה שלי: "הרב פאם זצ"ל בתבונתו הבין שברגע שמנטרלים את העוינות ואת מאבקי השליטה, ההורים ילכו עם מה שנכון. לגבי הצד ההלכתי מסר לי הרב שבתי רפפורט, העורך של שלושה מכרכי שו"ת אגרות משה, את הדברים הבאים: "אינני רואה כאן חידוש הלכתי. אם אביך נסע לבית הכנסת בכל מקרה, מדוע היה מקום לאסור עליך לנסוע איתו? דעתו של הגר"מ הייתה שאין הבדל בין שותפות עם מחלל שבת לשותפות עם גוי. החומרה שהנוסע במכונית גורם לשריפת יותר דלק מובאת בדבריו, אבל רק כחומרה. לכן פסק ההלכה מתאים יפה לשיטתו ההלכתית. החידוש הוא שהוא לא חשש מביקורת שהייתה עלולה לעלות, וזה באמת אפייני ונכון".

השוואה, כנראה, דווקא בזכות עצות אלו.⁴ כפי שניסח זאת הרב יובל שרלו: "גדול הדור הוא רב שרבנים פונים אליו." כל רב מחליט עם מי להתייעץ, ואף אחד לא יכול להכתיב לו במי לבחור. אך ההחלטה עשויה להיות קלה יותר כאשר לפוסק יש מוניטין של ליווי הלכתי נכון וחכם ורגיש.⁵

התבונה הנדרשת בפסק ההלכה היא לא פחות ולא יותר מניסיון כן להבין את רצון ה' במצב מורכב ומעורפל שבו ה"מצוה" איננה מובנת מאליה. אפשר לומר שלמרות כל השיטות המורכבות שהוצעו במחשבת ישראל מאז ימי הביניים, מגישות רציונליסטיות ועד גישות קבליות וחסידיות, עשיית רצונו האישי של ה' תמיד עמדה בבסיס סולם הערכים של מסורת ישראל, והיא ממשיכה לעמוד שם עד עצם היום הזה.⁶ זוהי המשמעות הבסיסית של

⁴ הרב משה פיינשטיין נתן הדרכה אישית, בעיקר בעל פה, לקהילות של שומרי תורה באמריקה בהקמתן. דוגמה יפה לכך היא קהילת "ישראל הצעיר" בהרטפורד, קונטיקט (לאחר מכן ווסט הרטפורד), הקהילה שאליה עברו הוריי בסופו של דבר. ראו בספרה של מרים בט הלפרן, דרכו של מר בט, תרגמה מאנגלית: מיכל שטרן (ירושלים: דפוס העיר העתיקה, 2006); ראויים לציון במיוחד הם דבריו של הרב משה לגבי גובה המחיצה בבית הכנסת, ורגישותו כלפי הנשים שהתפללו שם.

⁵ אני מבין את דברי הרב שרלו באופן הזה: דמות חשובה כגון הרב משה פיינשטיין נחשבה בעיני חלק נכבד מהציבור כ"גדול הדור" דווקא מפני שתלמידי חכמים רבים פנו אליו מרצונם באופן חופשי, ולא שהיו חייבים לפנות אליו ולקבל את פסיקתו בגלל שהוא נחשב ל"גדול הדור". האפשרות האחרונה נוגדת את תפיסתם הבהירה של חז"ל: "עשה לך רב" – ולא שאחרים יעשו לך רב! הרצון העז לקבוע רבנים על הציבור מלמעלה הוא תופעה מודרנית (ולא מסורתית). בתפיסה הקלאסית של הציונות הדתית, הרצון הזה קרם עור וגידים במוסד שנקרא "הרבנות הראשית לישראל" ובאידאולוגיה שתומכת בה מטעמי "ממלכתיות". ואילו בעולם החרדי, שבעבר התנגד בחריפות לרבנות הממסדית בישראל, הרצון "לעשות רב" בכוח לכלל הציבור התבטא באידאולוגיה שכינה אותה "דעת תורה", המחייבת כל יהודי לקבל את מרותם של "גדולי התורה" (שאת זהותם רק הציבור החרדי או ה"תורני" מוסמך לקבוע). בניגוד גמור לכל זה, בהגדרתו של הרב שרלו, אם אדם נחשב בעיני רבים ל"גדול הדור", זה אך ורק בגלל שהפונים אליו מתרשמים לטובה מחכמתו ומרגישותו, ואילו תלמידי חכמים אחרים ממשיכים לפנות מתי שהם רואים לנכון ואל מי הם רואים לנכון. כך שעצם הבחירה מתי להתייעץ ובמי להתייעץ היא אחריות גדולה, ואין בהתייעצות כדי לפטור את האדם מאחריותו. על "דעת תורה" ראו בנימין בראון, "דוקטרינת 'דעת תורה': שלושה שלבים", מחקרי ירושלים במחשבת ישראל יט (תשס"ה), עמ' 537-600.

אפשר גם להבין מונחים כגון "גדול הדור" ו"גדול בתורה" כאינדקסיה לרגישות ולרוחב הדעת של אישיות הלכתית ענקית, בניגוד לראייה הצרה יותר המשתקפת לעתים מן הכינוי המצומצם "פוסק". אך דרך אחרת לגמרי לקבל ייעוץ רבני והלכתי הוא לא לפנות אל שום רב מסוים, גדול ככל שיהיה, אלא לפורום רבני הכולל מגוון רחב של תלמידי חכמים ומנהיגים מנוסים. דיון בפורום כזה יכול להבטיח שכל ההיבטים החשובים בבעיה נלקחים בחשבון, ולכן הדרך הזאת אולי קרובה יותר לאידיאל הסנהדרין שלשובו אנו מתפללים.

⁶ הרב פרופ' מיכאל וישוגרוד ז"ל הציע ביטוי מודרני להבנה זו של ההלכה ופסיקתה; ראו בפרק החמישי ("אתיקה וקיום יהודי") בתוך Michael Wyschogrod, *The Body of Faith*, 2nd edition (New York: Rowman & Littlefield, 1996), עמ' 173-223. לטענתו, גם

המונח "יראת שמיים".⁷ בתחום פסק ההלכה, נדרשת לשם כך לא רק כנות ומאמץ אלא גם למדנות תורנית: על הפוסק להגדיר כל מרכיב בסיטואציה ולמיין אותה לקטגוריות של דאורייתא ודרבנן, לכתחילה ובדיעבד, דין או מנהג. אולם עבור פוסק גדול, למדנות שכזו היא רק הרקע להחלטה גדולה יותר הדורשת תבונה אנושית: עליה להבין את רצונותיהם של הנפשות הפועלות, לקחת בחשבון את ההשלכות של כל החלטה בהווה ובעתיד, ולחתור לקיום רצון ה' במלואו. על הפוסק לשקול כל פסיקה בפרספקטיבה של רצון ה', לא רק לגבי שבת זו אלא גם לגבי כל שבת העתידה לבוא. ❧

מבקרי שיטת העיקרים של הרמב"ם בימי הביניים הבינו כך את המצוות, וזהו המניע העיקרי לעצם כתיבתם של "ספרי העיקרים" בספרד במאה ה-15 (ולא לשם העיסוק בעיקרים); עיינו במאמרי: *HUCA*: "Jewish Dogma after Maimonides: Semantics or Substance," 85 עמ' 195-263 גם תפיסת המוסר אצל חכמי אשכנז נובעת מהבנה כזו של המצוות ומשמעותן, והביאה לכתיבת ספרות מוסר אלטרנטיבית בניגוד לתורות מוסר שכלתניות; ראו במאמרי *HUCA* "The Two Different Endings of Sefer ha-Middot" 19 (2022), עמ' 71-203.

⁷ לגבי המושג "יראת שמים" ומשמעותיו השונות, ראו Warren Zev Harvey, "Yirat Shamayim in Jewish Thought" in *Yirat Shamayim: The Awe, Reverence, and Fear of God* (New York: Yeshiva University Press, 2008), 1-26.